

# De nieuwe VN-Raad voor de Rechten van de Mens: was het sop de kool waard?

Op 15 maart 2006 gebeurde er iets unieks binnen de Verenigde Naties. Om redenen van doelmatigheid werd een bestaand orgaan opgeheven en een nieuw gecreëerd. Nu de VN-Raad voor de Rechten van de Mens zo'n duizend dagen in functie is, kan een eerste balans worden opgemaakt. Dit artikel bespreekt redenen voor onvrede met de oude VN-Commissie voor de Rechten van de Mens, verschillen tussen de twee organen en het reilen en zeilen van de Raad sinds zijn eerste zitting in juni 2006. Was het sop van hervorming de kool van een betere mensenrechtenbescherming waard?

## De Universele Verklaring als de spil

Vlak na de oprichting van de Verenigde Naties en zoals voorzien in artikel 68 van het VN-Handvest, richtte de Economische en Sociale Raad van de Verenigde Naties (ECOSOC) de VN-Commissie voor de Rechten van de Mens op. Eleanor Roosevelt, de weduwe van de Amerikaanse president, die zo'n stempel op de oprichting van de VN had gedrukt, werd gekozen als eerste voorzitter. De Commissie kreeg een breed mandaat: rapporten en aanbevelingen opstellen over een internationaal statuut voor de rechten van de mens, alsmede verklaringen of zelfs verdragen over burgervrijheden, de positie van vrouwen, vrijheid van informatie, bescherming van minderheden, en de voorkoming van discriminatie op basis van ras, geslacht, taal of godsdienst. Institutioneel was de Commissie een hulporgaan van de ECOSOC en zij telde oorspronkelijk 18 leden.

De Commissie ging voortvarend van start en een eerste wapenfeit was de opstelling van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, die reeds op 10 december 1948 door de Algemene Vergadering van de VN werd aangenomen. In 60 jaar tijd zou deze formeel niet-bindende Verklaring de grondslag bieden van tal van nationale grondwetten en internationale verdragen. Zonder enige twijfel vormt de Universele Verklaring de spil in het uitgebreide netwerk van mondiale, regionale en nationale regelingen op het terrein van de bescherming van de rechten van de mens. Het geheim van de Verklaring schuilt wellicht in zowel haar beknoptheid als haar inhoud, in het bijzonder de gelijktijdige opname van

zowel burger- en politieke rechten als sociaal-economische en culturele rechten van de mens. Daarmee werd de Verklaring de basis van de twee sleutelbeginselen van mensenrechten: wereldomvattende gelding (universaliteit) en gelijk respect voor beide categorieën (ondeelbaarheid).<sup>1</sup>

In de eerste decennia richtte de Commissie zich vooral op 'standard-setting'. Na de Universele Verklaring concentreerde de Commissie zich op het opstellen van mensenrechtenverdragen en op andere verklaringen. De Koude Oorlog gooide roet in het eten en ook het zich al snel ontvouwende dekolonisatieproces bracht nieuwe uitdagingen. Toch gelukte het de Commissie in de jaren '60 en '70 een indrukwekkende codificatiearbeid tot een goed einde te brengen: er kwamen verdragen tot stand over economische, sociale en culturele rechten, over burger- en politieke rechten, over rassendiscriminatie, over de rechten van vrouwen en van kinderen, en over martelen.

Naast deze 'standard-setting'-taak ging de Commissie zich steeds meer richten op toezicht en naleving. Langzamerhand kwam een uitgebreid netwerk van rapportageprocedures, werkgroepen, speciale rapporteurs, onafhankelijke deskundigen, missies, moties en, op bepaalde gebieden, klachtenprocedures tot stand. Ook ontwikkelde de Commissie zich tot belangrijkste forum over de mensenrechten binnen de VN, zo niet in de hele wereld.<sup>2</sup> De zittingen werden steeds meer toegedagen op het gebied van de rechten van de mens en ze trokken een bonte stoet van niet-gouvernementele organisaties (NGO's) aan, die naar Genève plachtten te komen om zich over een bepaald thema te laten zien en horen.

## De doodsklok voor de Commissie

De groei van het aantal (VN-lid-)staten bracht ook uitbreiding van de Commissie: van de oorspronkelijke 18 tot 21 in 1962, tot 32 in 1967, tot 43 in 1980 en tot 53 in 1992. Dat kwam weliswaar de representativiteit van de Commissie zeer ten goede, maar niet altijd haar effectiviteit. Afgezien van het grote aantal, werd duidelijk dat sommige staten het lidmaatschap niet zozeer zochten om bij te dragen aan mensenrechtenbescherming, maar om zichzelf te beschermen tegen internationale kritiek en/of

politieke tegenstanders onder vuur te nemen. Voorbeelden: China, Cuba, Iran, Libië, Soedan en Wit-Rusland, maar ook Rusland, de Verenigde Staten en Spanje. Duidelijk werd dat het institutionele jasje van de Commissie, namelijk dat van een functionele commissie van de ECOSOC, de Commissie niet erg meer paste. Ook wrong de schoen met maar één inhoudelijke sessie van zes weken per jaar, terwijl het aantal thema's maar ook het aantal moties (en emoties) geweldig toenam. Meer en meer tijd ging verloren met procedurele debatten, waaronder zg. 'geen actie-moties', met het doel de Commissie te blokkeren een standpunt in te nemen over een mensenrechtensituatie in een bepaald land; vooral China en Cuba waren daar succesvol in.

Blokvorming (Groep van 77, Niet-Gebonden Landen, Organisatie van de Islamitische Conferentie, Europese Unie of Groep westerse en andere landen) werkte bovendien polarisering in de hand. Het contrast tussen ideaal en werkelijkheid werd steeds scherper beleefd.<sup>3</sup> Paradoxaal genoeg werden intussen de verwachtingen van de zittingen van de Commissie in vele kringen steeds hoger, terwijl de toorn alleen maar groter werd, indien deze niet bewaarheid werden. De kritiek kwam uit heel verschillende hoeken: uit neo-conservatieve kringen in de Verenigde Staten; van regeringen zelf, zoals de Amerikaanse (onder president Bush) en de Australische (onder premier Howard); van talloze NGO's; en van slachtoffers van mensenrechtenschendingen. De zestigste verjaardag van de volkerenorganisatie werd aangegrepen om ook op dit terrein met hervormingsvoorstellen te komen. De adviescommissie van Kofi Annan, het 'High-level Panel', stelde voor het lidmaatschap van de Commissie voor alle VN-lidstaten open te stellen (maar dan met de noodzaak van een leidinggevend Bureau bestaande uit veel minder staten) en pleitte voor een adviesgroep van 15 onafhankelijke deskundigen.<sup>4</sup>

Rondom dit voorstel ontwikkelde zich evenwel geen consensus. Aan de vooravond van de Wereldtop kwam secretaris-generaal Annan op eigen titel met verdergaande voorstellen. Zo maakte hij in nogal vérgaande bewoordingen korte metten met de Commissie: 'The Commission's capacity to perform its tasks has been increasingly undermined by its declining credibility and professionalism. In particular, States have sought membership of the Commission not to strengthen human rights but to protect themselves against criticism or to criticize others. As a result, a credibility deficit has developed, which

casts a shadow on the reputation of the United Nations system as a whole.'<sup>5</sup> Kofi Annan stelde voor het mensenrechtensysteem op nieuwe leest te schoeien en de Commissie te vervangen door een Raad. Deze zou als een nieuw hoofddorgaan op gelijke voet moeten staan met de Veiligheidsraad en de ECOSOC of aan de Algemene Vergadering gekoppeld moeten worden. Het eerste zou tot een amendement van het VN-Handvest nopen, het tweede niet. Ook stelde Annan voor dat staten elkaar onderling op gezette tijden op hun mensenrechtenbeleid zouden beoordelen: een zg. 'universal peer review'. Uiteindelijk steunde de Wereldtop in september 2005 de idee van vervanging van de Commissie door een Raad; overeenstemming over de modaliteiten bleef uit.<sup>6</sup>

### De nieuwe Raad: 'het goede behouden en het betere bereiken'

Na lange en moeilijke onderhandelingen onder leiding van de Zweed Jan Eliasson (voorzitter van de Algemene Vergadering) werd eerst op 15 maart 2006 overeenstemming bereikt. 'To preserve and build on its achievements and to redress its shortcomings', werd besloten de Commissie door een Raad te vervangen die een tamelijk zelfstandig hulporgaan van de Algemene Vergadering zou worden.<sup>7</sup> De lidstaten besloten het aantal leden op 47 te stellen, slechts enkele minder dan de Commissie van 53. Bij een nog lager aantal zou het aantal westerse leden nog meer (en wel tot vijf of minder) zijn teruggevallen. De leden van de nieuwe Raad zouden gekozen worden bij gewone meerderheid in de Algemene Vergadering, d.w.z. met 97 van de 192 stemmen, en niet langer met 28 stemmen in de 54 leden tellende ECOSOC.

**Tabel 1** Vergelijking lidmaatschap Commissie en Raad Mensenrechten.

	Commissie	Raad
Afrika	15 (28%)	13 (28%)
Azië	12 (23%)	13 (28%)
Latijns-Amerika	11 (21%)	8 (17%)
Oost-Europa	5 (9%)	6 (13%)
West-Europa en Overige	10 (19%)	7 (15%)
<b>Totaal</b>	<b>53 (100%)</b>	<b>47 (100%)</b>

Naast een evenwichtige geografische spreiding gelden voor verkiezing als lid van de Raad ook inhoudelijke criteria, zoals de bijdrage van het kan-

didaat-land aan bevordering en bescherming van mensenrechten, de hoogte van de vrijwillige bijdragen aan het VN-systeem, de stand van de democratie en uitsluiting van staten waartegen VN-sancties van kracht zijn of waarvan het mensenrechtenbeleid veroordeeld is door de VN-organen. Nieuw is dat de Algemene Vergadering bij tweederde meerderheid het Raadslidmaatschap kan opschorten van een staat die zelf de mensenrechten ernstig schendt. Voorts is opvallend dat een staat slechts twee termijnen van drie jaren kan dienen, waardoor een *de facto* permanent lidmaatschap van grote landen is uitgesloten. De duur en frequentie van de zittingen zijn fors toegenomen: in plaats van de vroegere zitting van zes weken nu drie zittingen van in totaal tien weken, met de mogelijkheid in urgente gevallen ook in speciale zittingen bijeen te komen.

Ondanks alle Hoekse en Kabeljauwse twisten die daarover in de Algemene Vergadering geheerst hebben, zijn functies en bevoegdheden van de Raad in grote lijnen dezelfde als die van de oude Commissie.<sup>8</sup> De algemene functie is bevordering van respect voor de rechten van de mens over de hele wereld en het aan de kaak stellen van schendingen daarvan. Ongetwijfeld als antwoord op de zware kritiek op de Commissie heeft de Raad wel de opdracht meegekregen zijn werk 'transparant, eerlijk en onpartijdig' te verrichten en gericht op een 'werkelijke dialoog' en een 'resultaatgerichte follow-up'. Daarbij dient het werk van de Raad geleid te worden door de beginselen van 'universaliteit, onpartijdigheid, objectiviteit en geen selectiviteit'. Specifieke functies omvatten het opstellen van aanbevelingen, ook over concrete landensituaties; het bevorderen van de verdere ontwikkeling van het internationale recht inzake mensenrechten; het inbedden van mensenrechten in het gehele VN-systeem; en het verrichten van een *universal periodic review* (UPR) van iedere lidstaat over zijn mensenrechtenbeleid. Daarnaast is het *acquis* op het terrein van de bevoegdheden en speciale procedures van toezicht grotendeels in stand gehouden: de landen- en thematische rapporteurs, de werkgroepen, de onafhankelijke deskundigen, het deskundigenadvies en een klachtenprocedure. Het verrichten van een Universal periodic review is dus een nieuwe bevoegdheid. In de oprichtingsresolutie is benadrukt dat dit moet zijn: 'a cooperative mechanism, based on an interactive dialogue, with the full involvement of the country concerned and with consideration given to its capacity building needs.'<sup>9</sup>

## **Twee jaren VN-Mensenrechtenraad**

Op 9 mei 2006 werden de 47 leden van de Raad gekozen. Nederland behoorde tot de pioniers. In het eerste zittingsjaar hadden in totaal vijf reguliere en vier speciale zittingen plaats. In het tweede, drie reguliere en drie speciale (over resp. Myanmar, de bezette Palestijnse gebieden en de voedselcrisis).

Het eerste jaar was allereerst een bouwjaar om de *institutionalia* van de Raad te regelen. Dat is goed gelukt, zij het zeker niet zonder slag of stoot. De onderhandelingen over de werkwijze van de Mensenrechtenraad leidden tot veel compromissen. Zo moeten mensenrechtenrapporteurs zich voortaan aan gedragscodes houden. Zij moeten aantoonbaar onafhankelijk zijn en met de betrokken staten samenwerken. Staten mogen evenwel een rapport blokkeren, als zij zich daar niet achter kunnen scharen. De voortgezette inbreng van NGO's en nationale mensenrechteninstituten is voorsnog gewaarborgd door een beperkt spreekrecht in de Raad en een rol bij de documentatie van de Raad.

Belangrijk zijn ook de modaliteiten van de UPR. Iedere staat zal eens in de vier jaren moeten rapporteren en door de Raad geschoren worden op zijn binnenlandse naleving van de mensenrechten. Dit gebeurt door een afzonderlijke werkgroep van de Raad, waarin alle 47 leden participeren. Het is derhalve een 'examen' ('review' geheten) door gelijken ('peers') en niet door onafhankelijke deskundigen. Voor iedere rapportage zal een trojka afkomstig uit drie werelddelen het initiatief nemen, bijgestaan door het kantoor van de Hoge Commissaris voor de Rechten van de Mens. De informatie bestaat uit een rapportage door de staat zelf, alsmede documentatie van het kantoor van de Hoge Commissaris en aanvullende informatie van NGO's. Dat laatste was niet onomstreden, maar met de toevoeging van 'geloofwaardige en betrouwbare informatie' kon ook dit verschil worden toegegedekt.

Inhoudelijk heeft de Raad ook een voortvarende start gemaakt.<sup>10</sup> Drie teksten met nieuwe mensenrechtennormen konden afgehamerd worden en ter goedkeuring worden voorgelegd aan de Algemene Vergadering: een Verdrag voor de bescherming van een ieder tegen gedwongen verdwijningen; een Verklaring over de Rechten van Inheemse Volken; en een Facultatief Protocol met een individueel klachtrecht bij het Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten. Ook heeft de Raad structurele thema's opgepakt, zoals mensenrechten en klimaatverandering, het recht op voedsel, toegang tot water en de situatie van migranten en ontheemden. Maar

de meeste aandacht ging uit naar actuele situaties van mensenrechtenschendingen. Vier onderwerpen domineerden daarbij de agenda: de mensenrechtensituatie in Palestina en ander bezet Arabisch gebied; de mensenrechtensituatie in Darfur; de gewelddadige legeractie tegen vreedzame demonstranten in Myanmar en (later) de humanitaire noodsituatie aldaar; en de bescherming tegen godsdienstlastering en de bevordering van verdraagzaamheid.

Voor Darfur stelde de Raad een VN-deskundigen-groep samen onder leiding van Nobelprijswinnares Jody Williams. Toen bleek dat deze groep absoluut Soedan niet binnenkwam, vormde de Raad een groep van VN-rapporteurs (*Darfur Expert Group*), die over de situatie in Darfur moesten berichten. Deze groep slaagde er wél in een dialoog met de regering van Soedan te ontwikkelen en Darfur te bezoeken. De afgelopen jaren is gebleken dat de visies van de Westerse staten én islamitische en Derde Wereldstaten met betrekking tot substantiële onderwerpen, zoals Darfur en Palestina, sterk uiteenlopen en gemakkelijk tot confrontatie aanleiding geven. Ten slotte heeft de Raad vooral gefungeerd als forum van overleg en uitlaatklep voor emoties over schrijnende mensenrechtensituaties, waaronder in Zimbabwe, Birma, de Democratische Republiek Congo, Haiti, Iran, Noord-Korea, Birma en Wit-Rusland.

### **Nederland en de VN-Mensenrechtenraad**

Nederland zit vanaf de eerste uren in de Mensenrechtenraad. Bij de eerste verkiezingen bepaalde het lot dat het voor slechts één jaar werd gekozen. In 2007 is Nederland, na een energieke campagne, opnieuw verkozen. In het zittingsjaar 2007-2008 bekleedde ambassadeur Van Eenennaam het vice-voorzitterschap. Het eerste grote internationale optreden van minister Verhagen was in deze VN-Raad. Later heeft hij de mensenrechten verheven tot speerpunt van zijn beleid. Zijn ambitie is 'een mensenrechtenbeleid voeren dat verschil maakt. Voor een menswaardig bestaan'.<sup>11</sup>

Wie de frequente en goed gedocumenteerde verslagen van het ministerie van Buitenlandse Zaken van de zittingen van de VN doorleest,<sup>12</sup> valt op dat belangrijke eigen aspecten van het Nederlandse mensenrechtenbeleid zijn: het streven naar afschaffing van de doodstraf, de bestrijding van alle vormen van geweld tegen vrouwen, kinderrechten, rechten van homoseksuelen, vrijheid van godsdienst en meningsuiting en het recht op toegang tot water. Ook heeft Nederland zijn lidmaatschap benut voor bespreking van ernstige landensituaties, waaronder

Zimbabwe en Myanmar, vrijwel altijd in samenwerking met de EU-lidstaten.

Nederland is ook zelf voorwerp van discussie en kritiek in de VN-Raad geweest. Op 15 april 2008 is Nederland gedurende drie uren doorgelicht op de eigen naleving van de mensenrechten. Daartoe had het een uitvoerige rapportage opgesteld, waaraan door maar liefst negen ministeries was meegewerkt. Daarnaast hadden 13 NGO's gezamenlijk informatie overlegd en deze voorzien van een kritische waardering. Omdat zij zelf in de Raad niet het woord mogen voeren, werd een goed bezocht *side event* georganiseerd om hun opvattingen aan geïnteresseerde leden en andere NGO's kenbaar te maken. Staatssecretaris van justitie Albayrak leidde de Nederlandse delegatie en schuwde in haar openingstoespraak niet gevoelige onderwerpen aan te snijden, zoals de toepassing van het VN-Vluchtelingenverdrag en artikel 1F-zaken (oorlogsmisdadigers), mensenhandel en prostitutie, discriminatie, en kindermisbruik. Vele leden van de Raad voerden het woord en stelden vragen aan Nederland, die de groep van drie rapporteurs later verwoordde in maar liefst 31 aanbevelingen. Deze hebben betrekking op: ratificeren van bepaalde mensenrechtenverdragen en protocollen; toepasselijkheid van mensenrechtenverdragen op de Nederlandse Antillen en Aruba; legaliteit van prostitutie en kinderpornografie; haatzaaiende en/of racistische uitingen in Nederland; behandeling van asielzoekers; godsdienstlastering, en in het bijzonder islamafobie; huiselijk geweld tegen vrouwen; en de oprichting van een Nationaal Instituut voor de Rechten van de Mens. Veel aandacht trok de zojuist verschenen film *Fitna* van de parlementariër Wilders, maar bij monde van Pakistan oogstte de Nederlandse regering uiteindelijk lof voor de wijze waarop het zich in deze kwestie had opgesteld. Nederland heeft later een schriftelijke reactie op elk van de aanbevelingen gegeven.<sup>13</sup>

### **Westerse invloed hoeft niet tanende te zijn**

De oude VN-Commissie Mensenrechten was door de voortdurende kritiek van selectiviteit en dubbele standaarden zó in ongenade geraakt, dat zij inderdaad niet goed meer kon functioneren. Terugkijkend kan men zich wel afvragen of de kritiek op de Commissie niet wat doorgeschooten was en of in het bijzonder de doodsteek die Kofi Annan zelf de Commissie voorjaar 2005 toediende, niet té gemakkelijk en voorbarig was. Toch is op de keper beschouwd de vervanging van de Commissie door de Raad een zinvolle hervorming geweest. De verbeterde institutionele positie van de

Raad en de langere duur en vergrote frequentie van zijn zittingen weerspiegelen het toegenomen belang van mensenrechten binnen het VN-systeem. *De universal periodic review* staat nog in de kinderschoenen, maar ontpopt zich als een goed instrument om op gelijke wijze de mensenrechtensituatie in alle landen te bespreken.

Staten strijden fel om het lidmaatschap. De reguliere en de speciale zittingen in de eerste tweeënehalf jaar hebben aangetoond dat de Raad een betekenisvolle bijdrage kan leveren aan bevordering en bescherming van mensenrechten. In korte tijd heeft de Raad zich ontplooid als het belangrijkste internationale forum op dit terrein. Zoals tabel 1 laat zien, is de positie van de westelijke landen met slechts tien van de 47 zetels zwakker geworden. Dat is nu eenmaal een afspiegeling van de geopolitieke werkelijkheid. Wél kan men constateren dat nu op veel punten inhoudelijk overeenstemming bestaat met de Oost-Europese landen (zes zetels) en vaak ook met de Latijns-Amerikaanse (acht zetels). De niet-deelname van de Verenigde Staten is een ernstige handicap voor de Raad, maar er bestaat hoop dat de nieuwe Amerikaanse regering ook op dit punt een nieuwe koers gaat varen. Ook de toegenomen blokvorming is een handicap. De landen van de Organisatie van de Islamitische Conferentie en de Niet-Gebonden Beweging en de Afrikaanse Groep presenteren zich bij tijd en wijle assertief als een blok. Maar ook de Europese Unie doet daar volop aan mee, door zichzelf voortdurend te dwingen één lijn te volgen, ook als die er in feite niet is.<sup>14</sup> Daardoor gedraagt ook de EU zich als een gesloten blok en draagt zij zelf aan het verschijnen van blokvorming en aan polarisering bij.

## Noten

- 1 See J. Morsink, *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting and Intent*, 1999. Zie ook Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV), *Universaliteit van mensenrechten. Beginsel, praktijk en de toekomst*, rapport nr. 63, december 2008.
- 2 See P. Alston, 'The Commission on Human Rights', in: P. Alston (red.), *The United Nations and Human Rights: A Critical Appraisal*, 1992. Zie ook AIV, *Het functioneren van de VN-Commissie voor de Rechten van de Mens*, rapport nr. 11, 1999; en, *ibid.*, *De Verenigde Naties en de Rechten van de Mens*, rapport nr. 38, 2004.
- 3 Zie ook P.R. Baehr & L. Gordenker, *De Verenigde Naties: Ideaal en Werkelijkheid*, 2006, hoofdstuk 5; C. Tomuschat, *Human Rights: Between Idealism and Realism*, 2003.
- 4 Zie Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change, *A More Secure World: Our shared responsibility*, UN Doc. A/59/565 (2004), paras. 282-291.
- 5 Report of the Secretary-General of the United Nations, *In Larger Freedom: Development, Security and Human Rights for All*, UN Doc. A/59/2005 (2005), para. 182. Zie ook: AIV, *De hervormingen van de Verenigde Naties: het rapport Annan nader beschouwd*, advies nr. 41, 2005.
- 6 World Summit Outcome Document, UN Doc. A/RES/60/1 (2005), paras. 158-160.
- 7 UN Doc. A/RES/60/251 (2006), adopted by 170 votes to 4. Zie M. Bossuyt, 'The New Human Rights Council: A First Appraisal', in: *Netherlands Quarterly of Human Rights*, jrg. 24, 2006, blz. 551; P. Gordon Lauren, "To Preserve and Build on its Achievements and to Redress its Shortcomings": The Journey from the Commission on Human Rights to the Human Rights Council', in: *Human Rights Quarterly*, jrg. 29, 2007, blz. 307; N.J. Schrijver, 'The UN Human Rights Council: a new "society of the committed" or just old wine in new bottles?', in: *Leiden Journal of International Law*, jrg. 20, 2007, nr. 4, blz. 809.
- 8 Zie J. Gutter, 'Special Procedures and the Human Rights Council: Achievements and Challenges Ahead', in: *Human Rights Law Review*, jrg. 7, 2007, blz. 93.
- 9 Para. 5, sub e) van UN Doc. A/RES/60/251 (2006).
- 10 Zie ook de informatieve rapportages van R. Brett, *Neither Mountain nor Molehill. UN Human Rights Council: One Year On*, Quaker United Nations Office, 2007; en *Digging Foundations or Trenches? UN Human Rights Council Year 2*, 2008 ([www.quino.ch](http://www.quino.ch)).
- 11 Ministerie van Buitenlandse Zaken, 'Naar een menswaardig bestaan, een mensenrechtenstrategie voor het buitenlands beleid', Den Haag, november 2007, blz. III. Voor een kritische bespreking zie P.R. Baehr, 'Een nieuwe mensenrechtenstrategie?', in: *NJCM Bulletin: Nederlands tijdschrift voor mensenrechten*, jrg. 33, 2008, blz. 177. Zie ook: AIV, *Reactie op de mensenrechtenstrategie 2007*, briefadvies nr. 12, 2007; en Hilde Reiding, 'Naar een menswaardig bestaan?: nieuwe mensenrechtenstrategie minister Verhagen', in: *Internationale Spectator*, april 2008, blz. 208-213.
- 12 Zie de brieven van de minister van Buitenlandse Zaken aan de Kamer op [www.minbuza.nl](http://www.minbuza.nl).
- 13 De diverse documenten worden genoemd in UN Doc. Decision HR/8/113 van 11 juni 2008, waarbij de rapportage over de UPR van Nederland werd aangenomen. Zie ook het verslag van de minister van Buitenlandse Zaken aan de Kamer, d.d. 4 september 2008, Kamerstuk 26150, nr. 61.
- 14 Zie R. Gowan & F. Brantner, *A Global Force for Human Rights? An Audit of European Power at the UN*, European Council on Foreign Relations, september 2008 ([www.ecfr.eu](http://www.ecfr.eu)).

Mr N.J. Schrijver is hoogleraar internationaal publiekrecht aan de Universiteit Leiden en lid van de Commissie Mensenrechten van de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) en van het VN-Comité dat toezicht houdt op de naleving van de economische, sociale en culturele rechten van de mens.